

УДК 811.161.2' 373 7

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ (НА МАТЕРІАЛІ “ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ”)

Жук Т.В.

Стаття присвячена дослідженню українських фразеологічних одиниць з компонентом на позначення кольору в культурно-етнічному висвітленні.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компонент, колір, ментальність народу, мислення.

Статья посвящена исследованию украинских фразеологических единиц с компонентами на обозначение цвета в культурно-этническом освещении.

Ключевые слова: фразеологическая единица, компонент, цвет, ментальность народа, мышление.

The article is devoted to investigation of Ukrainian idioms with components of color denotation in cultural ethnic illumination.

Key words: phraseological unit, component, color, mentality of the nation, thinking.

Національна специфіка мови, ментальність народу, його внутрішній духовний світ найяскравіше виявляються у фразеології, бо саме фразеологізми є чи не найпотужнішим потенціалом художньо-образної системи мови, найвиразніше передають дух і нев'янучу красу, яку творив народ протягом віків для потреб спілкування в усній і писемній формах. Її форма та зміст відображають як національну специфіку народу, так і індивідуальний спосіб мислення особистості, який залежить від сенсомоторного досвіду, накладає великий відбиток на асоціативні процеси та ментальні образи у свідомості людини і має віддзеркалення у трансформаціях схем-образів, є своєрідним виміром культури мови взагалі і мовлення зокрема.

“Фразеологізми – це семантично зв’язані і структурно замкнені мінімальні синтаксичні одиниці з номінативною функцією в комунікативній системі мови, семантична структура яких не мотивується лексичними значеннями їх постійних компонентів” [7, с. 3]. Звукова форма вираження фразеологізмів обмежена сталістю семантичної структури.

Вони утворюють специфічну систему одиниць, об’єднуючись у її складі за кількома типологічними ознаками. До цих ознак належать насамперед такі: семантична цілісність, відтворюваність у комунікативних процесах (усному і писемному мовленні), розчленована будова.

Оскільки мова, як і будь-яке суспільне явище, безперервно розвивається, разом із нею у безперервному русі перебуває і фразеологічний фонд української мови. Фразеологія національної мови збагачується і вдосконалюється, вбираючи в себе

безцінні скарби з приказок, прислів’їв, порівнянь, афоризмів, крилатих висловів, стійких формул, дотепів і каламбурів, мовних штампів і кліше – усього того, що впродовж багатьох віків плекає і зберігає у своїй пам’яті народ [2, с. 15].

У фразеологізмах з компонентом “колір” відбито національну психологію українського народу, внутрішній світ мовця, адже пізнати людину – означає пізнати зміст, закладений у її мові. Саме це визначає риси ментальності особистості, що живе у певній культурі і має певну модель поведінки.

Фразеологізми з колірним компонентом викликають значний інтерес для дослідження. Вони будуються на основі опозицій цінностей орієнтацій людини: *ситий – голодний, краса – потворність, добро – зло, життя – смерть, багатство – бідність* тощо. У функціонуванні їх найвиразніше виявляються зображувально-емоційна функція, яка допомагає авторові виявити свої почуття, ставлення до фактів, подій і викликає відповідні емоції у читачів (слухачів), та зображувально-змалювальна функція фразеологізмів, яка сприяє наочності у вираженні думок і почуттів, які майстер слова прагне передати у формі образних уявлень.

Колір виділений логічним мисленням у процесі пізнання об’єктивної дійсності завдяки наявності у людини кольорового зору і належить до неосновних форм існування матерії. Кольоровий спектр у природі безперервний, але людина дискретно членує та позначає кольорову гаму. Людське око, за даними вчених, здатне в оптимальних умовах спостереження розрізнити десять мільйонів

кольорів, але у мовах мають значно меншу кількість знаків для їх позначення.

З фразеологічного складу української мови як один із способів виразності використовуються розмовні фразеологічні одиниці, оскільки більшість фразеологізмів належить до розмовних. Значна частина їх має образне значення й використовується як прикраса або надає соціальної оцінки висловлюванню.

За Фразеологічним словником української мови в 2 книгах, виявлено 117 фразеологічних одиниць з компонентом “колір”. Найпоширенішими у складі фразеологізмів виступають такі кольори: чорний: (*чорним по білому, про чорний день, чорна кішка пробігла, тримати в чорному тілі, чорна невдячність*); білий: (*біла ворона, біла гарячка, білий як крейда, білим світом нудити, біла пляма*); червоний: (*згоріти від сорому (почервоніти), зацвісти маком (почервоніти), пустити червоного півня, проходить червоною ниткою, пекти раків (червоніти)*) тощо. Рідше вживаються фразеологізми на позначення таких кольорів, як: синій – *синій як пуг*; сірий – *усі кішки сірі*; жовтий – *курча жовтороте, рудий – ані рудої миші*; зелений – *дати зелену вулицю, рябий – сон рябої кобили*, які належать до найдавнішої лексики і відрізняються своїми лексико-семантичними характеристиками від пізніших позначень кольорів з предметною внутрішньою формою, попелястий, сивий, срібний, золотистий, гороховий, бірюзовий, рожевий, малиновий, коричневий.

Як означальні компоненти речення фразеологізми відрізняються за формою та змістом від інших наповнювачів лінгвістичного знака – слів та синтаксичних словосполучень, оскільки “відтворюється як цілісна структура, а не будується щоразу за певними синтаксичними моделями і функціонує як один член речення на відміну від вільного словосполучення, яке членується мінімум на два компоненти з різними синтаксичними функціями” [6, с. 138].

Досліджено, що більшість фразеологізмів на позначення кольору мають негативне значення: *темно хоч виколи очі; аж темно в очах; не бачити світу (світа) білого (Божого), в очах жовкне (жовтіє, рябіє,*

зеленіє, темніє)/пожовкло, (пожовтіло) потемніло, поззеленіло; аж у роті чорно, як чорна хмара тощо. Світ у свідомості людини “фільтрується” через мережу концептуальних моделей і відповідним чином трансформується, категоризується та осмислюється. Е. Бенвенист писав колись, що “форму мовної одиниці можна визначити як здатність цієї одиниці розкладатися на елементи нижчого рівня. Значення мовної одиниці можна визначити як властивість її бути складовою частиною – інтегрантом одиниці вищого рівня” [1, с. 444].

З давніх часів в українців чорний колір був символом зла, а білий – символом добра, тому засвідчено, що для вираження негативної оцінки здебільшого використовуються чорний колір, а для позитивного – білий (хоч і не завжди). Наприклад: *біла (світла) пляма, заздрість, душа – чорна пляма, душа; заздрість – чорна пляма, душа, заздрість*. Фразеологізми як знаки вторинної номінації пов’язані з асоціативним мисленням, тобто з образним уявленням, яке у різних народів неоднакове, тому цілком можна говорити про самотунність українських фразеологізмів, у яких яскраво виявляється специфічний колорит нашої мови, ментальність народу, зосереджений ексклюзивний світ етносу та мовця, який маніфестує психоментальні особливості народу та індивідуальні риси особистості [4, с. 8–15].

Лексичні значення і номінативна семантична структура синтаксичних словосполучень об’єднуються реальними формами граматичних значень, а у фраземах лексичні значення зазнали більшою чи меншою мірою десемантизації і через це виступають граматично фіктивними засобами вираження.

Отже, фразеологічні одиниці є унікальним явищем, що зумовлюється асиметрією між їхніми денотативними референтами і сигнікативною системою у процесі функціонування. У них закладено фонову інформацію про позамовну дійсність, тому мова виступає одним з основних засобів збереження етносу. Феномен асиметрії пояснюється тим, що етимологічний референт денотата модифікувався, набувши у фраземах реліктового статусу.

Література

1. Бенвенист Э. Уровни лингвистического анализа / Э. Бенвенист // Новое в лингвистике. – М., 1965. Вып. 4. – 1965. – С. 444.
2. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи. Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф. – М., 2004. – С. 15.
3. Лонська Л. Українські фразеологізми з компонентами на позначення кольору в культурно-етнічному висвітленні / Л. Лонська // Мова у слов’янському культурному просторі : тези доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції. – Умань, 2002. – С. 66–67.
4. Розгон В. Фразеологічні засоби мови комунікативного процесу / В. Розгон // Мова у слов’янському культурному просторі : тези доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції. – Умань, 2002. – С. 38.
5. Селиванова О. Нариси з української фразеології (психоконітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / О. Селиванова. – К., 2004.
6. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К., 1973. – С. 33–370.
7. Сучасна українська літературна мова / [за ред. О. Д. Пономарева]. – К., 2000. – С. 137–140.
7. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : у 2 т. – К., 1984.